

Tülok.

Kner Izidornak az a feltevése, hogy *tülok* szavunk „a *tulok* szóból vedlett és a szarvasmarhák *tülekedéséből* származik“ (N. és Ny. IV, 153), nézetem szerint nem helyeselhető. Nem-hogy a *tulok* főnévből és a *tülekedik* igéből származna, hanem külön-külön sem származhatik egyikükből sem. Ha ugyan is a *tulok* főnévnek hangrendi változata volna, akkor ugyanazt kellene vagy kellett volna valamikor jelentenie, amit eredetije, a *tulok*; ennek azonban sehol legcsekélyebb nyoma sincsen. De nem lehet köze a *tülekedik* igéhez sem, mert ez szókezdő $d > t$ változás útján a népnyelvi *dülekedik* igéből lett, ez pedig csak magashangú változata a *dulakodik* igének, amely a *dül* ige származéka. Én e feltevésekkel szemben azt hiszem, hogy a *tülok* szó nemcsak jelentése tekintetében, hanem hangsora tekintetében is végeredményben azonos a — *kürt* szóval.

A *tülok* szó történetét kutatva, fel kell tennie először is annak a körülménynek, hogy nem régi szava köznyelvünknek: se az OklSz., se a NysZ. nem ismeri, sőt még Márton József (1807), Sándor István (1808), Hartleben (1827) és Kresznerics (1832) szótárai sem. Czuczor—Fogarasi Nagy Szótára (VI. k. 1874) előtt úgylátszik csak Baróti Szabó Dávid Kisded Szótárában van meg (1792), erről azonban rég tudva van, hogy sok tájszót vett fel. E jelenségekből tehát azt következtethetjük, hogy *tülok* szavunk régebben csak tájszó volt; a nép nyelvében keletkezett s onnan jutott be a nyelvújítás korában (mint annyi más egykori tájszó is) előbb az irodalmi nyelvbe s onnan a legutóbbi 100 év folyamán a köznyelvbe is. Jellemző erre nézve, hogy a Magyar Tudós Társaságnak 1838-ban megjelent Magyar Tájszótára még közli (egy adattal) és magyarázza a jelentését, tehát tájszónak érzi, de Szinnyei Magyar Tájszótárának 1897—1901 között megjelent II. k.-e már csak az egyes vidékeken hallható *türök* és *türük* alakváltozatai kedvéért veszi fel, de már egyáltalán nem magyarázza a jelentését. Nyilván azért nem, mert 1900 körül már nem volt tájszó.

De ha *tülok* szavunk eredetileg csak tájszó volt, akkor hogyan keletkezett a nép nyelvében? — Bizonyára elvonással a már előbb meglevő *tülköl* igéből. Ez pedig? — Sokfelé van ennek a *tülköl* igének *türköl* alakváltozata (l. Szinnyei: MTsz. II, 827), ahhoz pedig igazán nem kell nagy éleselméjűség, hogy ebben viszont a köznyelvi (és már régi nyelvünkben is közhasználatú) *kürtöl* ige alakváltozatát ismerjük fel. Az én né-

zetem szerint tehát *tülök* szavunk úgy keletkezett, hogy a *kürtöl* igének előbb a *k* és *t* helycseréje következtében *türköl* változata támadt (MTsz. II, 827, vö. hogy éppen így van a *kürtő* szónak is N. *türkő* változata, s hogy ugyanilyen esetek még *kotorász* > N. *tokorász* és N. *kotorca* 'a gyékény, sás gyökere' > N. *tukorca*, MNy. XXVIII, 40), ebből aztán a rendkívül gyakori *r* > *l* változással *tülköl* lett, s ebből vonódott el végül a *tülök* főnév.

Hogy a *kürt* és a *tülök* szavaknak, bár végeredményben azonosak, ma mégis különbözik a jelentésük, annak is könnyen érthető az oka. A magyar nép ugyanis (a havasi vidékek kivételével) mindig csak szarvasmarha szarvából készítette kürtjét, s így a (*kürtöl* > *türköl* >) *tülköl* ige a nép nyelvében csak azt jelenthette, hogy 'szarvból készült kürttel kürtöl', és az ebből elvont *tülök* főnév is csak azt, hogy 'szarvból készült kürt'. S mivel a *tülök* szó a nép nyelvéből jutott be az irodalmi nyelvbe és a köznyelvbe, ezért természetesen itt is csak ezt jelenthette. Ennek pedig az volt a következménye, hogy a *kürt* szó jelentéstartalma a köznyelvben megfogyott: mivel a szarvból készült kürtnek *e* szónak a népnyelvből való átvétele óta *tülök* a neve, ezért a *kürt* szót ma már csak másfajta (más anyagból és iparilag készített) kürt jelölésére használjuk.

A *tülök* szónak a nép nyelvében való további történetéről még azt mondhatjuk, hogy eredetileg ugyan csak kürtöt, vagyis kürtölés céljára feldolgozott szarvat jelentett, de utóbb a kürtölésre való alkalmasság képzetének elhanyagolásával már magát azt a tárgyat is kezdték *tülök*-nek nevezni, amelyből a kürt készülni szokott, vagyis a szarvasmarha szarvát. Ebből a másodlagosan 'szarv' jelentésű *tülök* főnévből képződött aztán az 'öklel, öklelődzik (szarvával a szarvasmarha)' jelentésű *tülköl* ige, melynek a két *l* elhasonulása következtében *türköl* változata is támadt. Ennek aztán a 'szarvval való öklelés' képzetének elhanyagolásával általában 'döf, lök' jelentése is fejlődött (pl. a borjú, mikor szopik, majd képletesen gyermekekről is, pl. *Te csúnya, mindig türkölsz!* mondja a szopós gyermeknek tréfásan az anyja, MTsz), s ezen általánosabb 'döf, lök' jelentés a Székelyföldön (MTsz.) végül ezzé specializálódott: 'kocint husvéti piros tojással'. (Játék. Ketten a piros tojásuk hegyét összeütik s amelyiké betörik, az a vesztes és a maga piros tojását tartozik odaadni a másiknak.)

Horger Antal.